

ИМОВИНСКИ ДЕЛИКТИ КАО ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ КРИМИНАЛИТЕТА И ЕКОНОМСКО-СОЦИЈАЛНИ КРИМИНОГЕНИ ФАКТОРИ

Станимир Ђукић
Министарство унутрашњих послова Републике Србије

Криминалитет представља скуп друштвених појава којима се угрожавају универзалне друштвене вредности које су санкционисане кривичним правом. Као сложена друштвена појава криминалитет је детерминисан многобројним чиниоцима, везаним за субјект извршиоца, кривично дело и друштвене услове. У раду је дефинисан појам криминогених фактора и разматра се криминалитет као индивидуални чин и друштвена појава. Разматрају се и економско-социјални криминогени фактори, а посебно економске детерминанте социјалних девијација, сиромаштво као криминогени фактор и криминалитет изобиља. Осим тога, разматрани су појавни облици криминалитета, односно криминална феноменологија као део криминологије (која се бави појавним облицима криминалитета), са тежиштем на имовинским деликтима. Имовински деликти представљају врсту кривичних дела којима се угрожавају (противправно присвојена или оштећена) имовинска права грађана и других правних субјеката, а спадају у врсту класичног (општег) криминалитета. По обиму чине најбројнију врсту кривичних дела, али истовремено и вид деликвенције где постоји највећи степен професионализације. У раду су посебно анализирани врсте имовинских деликата, и то: класични деликти, деликти с елементом физичког насиља, преварни деликти и деликти без мотива користољубља, као врста имовинских деликата. Такође, укратко су анализирани активности и резултати које је полиција постигла у откривању, доказивању и криминалистичкој обради кривичних дела класичног (општег) криминалитета, односно имовинских деликата.

Кључне речи: *криминалитет, криминологија, кривично дело, криминогени фактори, економско-социјални фактори, појавни облици криминалитета, класични (општи) криминалитет, имовински деликти*

Увод

Код криминалитета се појављује низ чинилаца узрочно-последичног односа, узрока, услова, мотива и подстицаја у чијој међусобној и каузалној вези и односима једни друге изазивају.

Питање узрочности криминалитета поставило се још у античким расправама Платона и Аристотела. Истовремено, оно је и питање првих криминолошких теза и првих почетака научних истраживања. Постепени напредак науке довео је до диференцирања етиолошких (криминогених) фактора на непосредне узроке, услове и поводе за криминално понашање. У том динамичком процесу појавило се низ сукцесивних чињеница које једна другој претходе, али су и у одређеној каузалној вези.

Проблем је настао приликом тачног одређења појединих међу овим појмовима. Неки аутори узрок, услов и повод сматрају синонимима, други за узроке узимају и поводе, мотивације и слично. Чини се да је, уз неке мање проблеме, ову поделу могуће учинити, па макар донекле она била и условна. Дефинисањем ових појмова бавили су се и међународни криминолошки конгреси (Други конгрес посебно). Према тој дефиницији "узрок је неопходни услов без кога се одређена појава не би манифестовала". Услов је нешто друго, и под тим појмом он сматра оно стање које производи само прилике и пропратне стимулансе. Они омогућавају да се осветле елементи случајности, који имају своју важност у етиологији злочина.¹ *Кинберг* (O. Kinberg) сматра да је узрок објективна чињеница која проистиче између личности и ситуације, док је повод субјективног карактера и резултат деловања спољне ситуације на индивидуум.²

Чињеница је, међутим, да нема појаве *без узрока, нема последице* која нема своју везу с неким од претходних чинилаца (узрока). Без утврђивања тих претходних чинилаца, те везе, криминалитет се не може објаснити. Криминолози су, претежно, сагласни да постоје објективни и субјективни узроци криминалитета, и ту су критеријуми разграничења веома поуздани. Међутим, приликом поделе на непосредне и посредне узроке, где су такође криминолози сагласни у основном, веома се тешко уочавају разлике и нијансе међу њима.

Под факторима узрочности узимају се објективно мерљиви елементи са егзактним довођењем у везу с последицом појединих облика криминалитета. Проблем у криминологији је што из мноштва чинилаца који условљавају кривично дело за проучавање треба издвојити стварни узрок, пошто последица настаје под дејством више чинилаца који јој доприносе. Из тог проблема настале су и неке теорије узрочности. Према теорији равнотеже, узрок криминалне радње је она људска активност која је изазвала поремећај између услова неког односа. Теорија квалитативног разликовања полази од разликовања узрока и услова. Према тим схватањима, само су узроци у стању да произведу последицу, док услови доприносе или омогућавају њено настајање. Неке теорије поистовећују узроке и услове, па се узроком сматрају сви чиниоци што су произвели последицу.

Фактори узрочности постоје изван свести човека. Они су реалност у друштвеном односу и природи човека. Према томе, *узрочност је "одлучујући фактор", односно објективна и каузална веза између неког стања и последице*. То могу бити чиниоци социјалног и личног карактера: материјално стање; породичне прилике; кризна раздобља; појава алкохолизма и наркоманије; социјални и културни сукоби и сукоб вредности, као и фактори везани за субјективна својства личности.

¹ Von Hentig, Crimes, Causes and Conditions, 1947, стр. 350.

² O. Kinberg, Criminologie et psychanalyse, Bulletin de la Societe internationale de criminologie, 1952, стр. 26-27.

Њихова веза је условљена, јер нити је социјално стање, само по себи, довољан узрок за криминогено понашање, нити је предиспонирана личност довољно својство, без објективних елемената, да постане истовремено и криминалац. Зато се субјективни и објективни узроци могу одвојено истраживати, као рационалан приступ, али се само синтетички могу објашњавати као целина појаве. Према томе, криминалитет је појава која се јавља као последица деловања многобројних узрока, она је *сложен процес интеракције многобројних елемената биолошке, психолошке и социјалне природе*.

Криминалитет као индивидуални чин и друштвена појава

Криминогени фактори представљају посебан предмет криминологије и *централно питање криминалне етиологије*. Тим незаобилазним криминолошким питањем бавиле су се све релевантне криминолошке школе и познате теорије. Етиолошку основу криминалитета кроз криминогене факторе нужно је посматрати из *три аспекта*: с објективне стране, преко криминалитета као друштвене појаве; *деликвента*, као субјективног чиниоца и *кривичног дела* као индивидуалног чина.

Појам криминалитет потиче од латинске речи *crimen* – злочин. Као и код осталих друштвених појава, њиме се баве многе научне дисциплине које покушавају да одреде његов појам. Ипак, при том, доминирају правне и социолошке дефиниције.

Најопштије дефиниције полазе од тога да је *криминалитет друштвена појава вршења кривичних дела од стране физичких или правних лица*. Основу *правних дефиниција* чине норме материјалног кривичног права и углавном се скоро сва појмовна одређења ограничавају на то да је реч о појавама које угрожавају друштвене вредности, а "које су предвиђене као кривично дело". Оваква дефиниција има одређене вредности, али и слабости. Дефектност произилази из тога што оваква није одредила садржајну, већ само нормативну страну појаве. Друго, то значи, како каже *Максвел* (L. Maxwell), да је криминалитет променљива појава, јер га одређује позитивно законодавство, па неко дело у једном периоду, систему или друштвеној заједници може, а у другом не мора бити инкриминисано. *Проблем правне дефиниције* је, дакле, у томе што се криминалитет третира у нормативном (формалном) смислу, као да иза њега не постоји људска делатност као чињеница или збир чињеница, друштвена стварност, која претходи правном појму.

Социолошки приступ у дефинисању криминалитета је шири, садржајнији, јер не посматра само дело, он *изучава и учиниоца, друштвене узроке, услове и последице криминалитета*. Стога социолошка дефиниција криминалитет одређује као *друштвене појаве којима се угрожавају основне друштвене вредности*. Ипак, и ове дефиниције имају неке слабости, а највећа мањкавост је у томе што су неодређене када се у садржинском смислу постави питање шта је то друштвена вредност.

Ову празнину и безусловну везу између правног и социолошког тумачења попунили су криминологија и *криминолошка схватања* која полазе од инкриминисаних дела и друштвених услова. Из криминолошких дефиниција криминалитет можемо одредити компилацијом битних обележја правног и социолошког значења, односно као *скуп друштвених појава којима се угрожавају универзалне друштвене вредности, а које*

су као такве санкционисане кривичним правом. Наиме, битна корекција социолошке дефиниције у комбинацији с правом јесте она у којој се криминалитетом сматрају инкриминације којима се угрожавају универзалне вредности, што подразумева не било које, већ вредности које прихватају савремена цивилизована друштва.

Науке које се баве криминалитетом и сродним појавама, њиховим узроцима и појавним облицима, сматрају да су за криминалитет битна следећа својства: а) да је то *скуп индивидуалних* појава; б) појава која има *друштвени карактер*, с обзиром на распрострањеност у простору и времену; в) *негативна друштвена појава*, јер се њоме крше неке норме и угрожавају вредности; г) *историјска појава*, карактеристична за све периоде друштва; и д) *универзална појава* својствена свим облицима државних заједница, појава која не познаје границе. Према томе, криминалитет као предмет, није прост скуп индивидуалних појава, већ масовна и негативна друштвена појава, а задатак криминологије је да утврди њене узроке, факторе утицаја, структуру (личности и дела) и друштвене законитости.

Појам криминогених фактора

У погледу схватања појма криминогеног фактора, у постојећој литератури, има доста неодређености. Оне потичу отуда што се под тим појмом схватају различити садржаји који, у основи, имају некада различит, а често и исти етиолошки смисао. У *најопштијем*, под криминогеним факторима подразумевају се *сви они чиниоци што на ма који начин утичу на појаву криминалитета као друштвене појаве и криминалне оријентације као индивидуалног акта*. Одређеније, то је *скуп чинилаца психолошке, биолошке и социјалне природе, који делују као узроци, услови и поводи за криминална дела, њихов међусобни однос и условљеност*. Изучавање непосредних и посредних узрока, услова и њихове корелативности услов су сагледавања феноменолошких и етиолошких проблема криминалитета, везаних за личност и криминално дело, манифестације индивидуалног понашања и масовне друштвене појаве.

Проблем се јавља код конкретнијег одређења чиниоца који чине фактор. У основи, различите категоризације су различити критеријуми приступа у њиховом одређивању. Најчешће се деле на објективне, везане за дело или социјалну ситуацију, и субјективне, везане за личност - извршиоца. Други приступ у класификацији фактора је њихово разврставање *према правцу деловања*. Трећа подела полази од *манифестација фактора у степену утицаја на узроке, услове и поводе*. Поред тога разликујемо опште и специфичне криминогене факторе који условљавају поједине врсте деликвенције, док их неки деле према степену важности, на примарне и секундарне, непосредне и посредне (Бошковић, М., Марковић, М., 2015:79).

Објективно субјективни фактори су најчешћи садржај у коме се могу сврстати све остале класификације, као што су општи и посебни, непосредни и посредни и слично. Објективни се односе на спољне чиниоце утицаја на криминално понашање, социјалне услове. Ту спадају чиниоци друштвених услова живота, противречности и вредновања која се одражавају на личност и његово асоцијално понашање. Субјективни фактори су везани за биолошку структуру и психичке процесе личности, који доводе до девијантног односа и понашања у односу на друштвене норме.

Општи криминогени фактори су извор посебних и појединачних. Посебни криминогени фактори условљавају посебне врсте криминалитета или појединачни криминални акт. Иако делују у склопу општих услова, као јединствена целина, њихов утицај није исти. У неким случајевима и облицима криминалитета долази до изражаја доминација једних, на другим просторима, у другим појавама или временима других.

Деловање бројних фактора чини проблем вредновања њиховог утицаја на целину појаве, односно појединих његових феноменолошких израза. Диференцирање и селекција утицаја општих и посебних, примарних и секундарних фактора битан је услов схватања појаве, њених динамичких и структуралних процеса и промена. Некада се поједини фактори испољавају у једној појави, као општи узрок или као непосредни, а на другој као посебни, секундарни, али и у једном и у другом случају у узајамној повезаности. Међутим, не доводе до криминалне радње или појаве само *узроци*, већ и други чиниоци, *услови*, *поводи*, мотиви (Бошковић, М., Марковић, М., 2015:80).

Временом, у литератури су се појавили и неки теоријски правци који су се бавили претежно овим проблемом као што је факторска теорија. Постоје мишљења да се преко криминогених фактора могу објаснити утицаји, узроци и појаве криминалитета. Та мишљења су еволуирала, од ранијих да на криминогено понашање утиче један фактор, до схватања да на криминалитет утиче истовремено више њих.

Факторска теорија се појављује у две варијанте – монистичка и плуралистичка. *Монистичка теорија* полази од учења да је један фактор узрочник једне појаве. Постепено ова је теорија напуштена. Насупрот томе, *плуралистичко или "мулти-каузално"* тумачење објашњава да су појаве криминалитета механички условљене факторима биолошког, психолошког и социјалног карактера.

Овим теоријама, нарочито факторској – плуралистичкој, дају се одређене вредносне одлике, али се сматра да су обе, делом једностране и непотпуне. Насупрот њима, верује се да се криминогени фактори могу валидно научно посматрати са становишта научног детерминизма – динамичке димензије и међу утицаја различитих фактора, сразмерно значају интензитета и утицаја субјективних и објективних фактора, једних у односу на друге, у различитом времену и простору.

У неким случајевима је довољан стицај мањег броја, а у другим читав сплет криминогених фактора. У неким случајевима криминалитета једни фактори су доминантни, док у другим ти исти фактори имају секундарни значај.

Економско-социјални фактори

Спољни фактори су они *чиниоци утицаја на друштво, појединца и његово понашање који воде порекло из друштвених односа и социјалних услова*, те се зато у литератури чешће дефинишу појмом социјални фактори. Они су објективне природе и делују на дуже време, што значи да се третирају у динамичком, односно генетичком процесу. С обзиром на то да засебно не могу имати непосредно за последицу и деликвенцију спољни чиниоци утицаја на ове појаве морају се посматрати у каузалитету с предиспозицијама личности, њеним биолошким стањем и психоструктуром, као детерминантама менталног здравља и склоности ка одређеном понашању.

У спољне факторе узрочности криминалитета, природне и социјалне, убрајају се економски чиниоци, политички, социјално-патолошки, микро-групни и други чиниоци.

Социјална средина, као најважнији амбијент у коме се формирају спољни елементи утицаја на личност, део је друштвене средине, облик примарне заједнице (породица, школа, радна средина) и амбијента неформалне друштвене структуре (вршњаци, улица, суседство). Она представља један од најбитнијих услова социјализације личности, али и узрока њеног асоцијалног понашања, да се у вези с њим значајем развила и посебна теорија девијантности. У остале социјалне факторе убрајамо: економске услове, миграционе факторе, транзиционе процесе, ратне услове, утицај масовних медија и друго (Бошковић, М., Марковић, М., 2015:119).

Када су у питању *економски услови* као социјални фактори, издвајамо најбитније:

1. Економске детерминанте социјалних девијација;
2. Сиромаштво као криминогени фактор и
3. Криминалитет изобиља.

Анализираћемо сваки од њих у најкраћем.

Економске детерминанте социјалних девијација

У основи друштвених појава су економске детерминанте које условљавају њихову материјалну (позитивну или негативну) природу. Економска стабилност друштва је основа материјалне сигурности човека и један од основа превенције криминалитета, посебно кривичних дела с користољубивим мотивима. Зато су економски фактори изучавање узрока деликвенције од изузетног значаја, а посебно економске кризе и други привредни проблеми, материјална позиција и статус човека, стање и разлике у економском положају одређених категорија становништва (беда, сиромаштво, богатство). С друге стране, читаве области криминалитета представљају својеврсни сектор криминалне економије, посебно области привредног и организованог криминалитета, илегалне трговине, економске спекулације, кријумчарења.

Економске кризе друштва и економска несигурност појединаца и друштвених група чине опште детерминанте и криминалитета као целине и појединих његових облика. Таква стања се карактеришу *тешким привредним поремећајима у економији* с неминовним одразима на друштвено стање и односе у одређеној земљи, пратећим последицама незапослености, смањеном платежном способношћу и стандардом грађана, ограниченим могућностима инвестирања, појавама банкрутства и других облика пропадања привредних субјеката. Сва истраживања указују на то да се у условима економских криза неки облици криминалитета, нарочито имовинских дела, привредног и организованог криминалитета развијају у епидемичним размерама. Економску кризу прати појава *раслојавања становништва*, на једној страни криминално богаћење, а на другој убрзано сиромашење. У исто време, јавља се читав *низ социјалних проблема*, од незапослености, ниских зарада, појаве општег сиромаштва друштва, профитерства, кријумчарења, пљачки и слично. У тим периодима криминалитет има закономерну тенденцију пораста, посебно имовинских деликата, незаконитих трансакција, недозвољене трговине робе широке потрошње које недостају на тржишту (Ђукић, С., 2016:118).

Сиромаштво као криминогени фактор

Сиромаштво представља стање одсуства потребних економских, социјалних и културних услова за задовољавање основних биолошких и других људских потреба, односно егзистенцијалних услова живота.

Однос између криминалитета и сиромаштва наизглед је објективно реципрочан однос, али се не може закључити да је сиромаштво изолован фактор који делује независно од других чинилаца утицаја на људско понашање. Оно делује у стицају других фактора, при чему је неким и узрок или услов, а другима последица.

Без обзира на то што постоје и другачија мишљења о овом питању, чињеница је да је сиромаштво један од генератора деликвентног понашања, посебно за кривична дела имовинског карактера. Криминалитет коме су узроци беда и сиромаштво у литератури се дефинише посебном типологијом појава, тзв. *криминалитет оскудице*.

Сиромаштво вишеструко репродукује друге криминогене услове, јер неповољан социјални и материјални статус негативно делује на породичну стабилност чланова и емоционални развој деце.³ Важан економски чинилац који се у посредном смислу то може сматрати када, у стицају са сиромаштвом, генерише деликвентне склоности, јесте *незапосленост*. Појава чије је обележје да мањи или већи део радно способног становништва, против своје воље, није ангажован у производњи или другим друштвено корисним делатностима, с правом се сматра једним од посредних социјалних криминогених фактора, будући да многа истраживања указују на то да су имовински деликти и малолетничко преступништво управно сразмерни појави незапослености.

Криминалитет изобиља

Велики број аутора сматра утицај сиромаштва на криминалитет није битан, тј. да је сасвим спорадичан. То доказују подацима да је имовински криминалитет у развијеним земљама у порасту, и поред чињенице, да се стандард становништва у тим земљама увећава, зараде расту, а социјалне мере заштите се значајније примењују. Они полазе од тезе да и богатство - изобиље, паразитизам и потреба за раскошним животом могу бити у неким облицима криминалитета елемент узрочности, као што је то случај са организованим криминалитетом повлашћених друштвених слојева. Богатство је и изазов за још веће богаћење. Помиње се као један од криминогених фактора у виду похлепности код мотива стицања профита на незаконит начин. У савременом, потрошачком, друштву богатство је статусни симбол, оличен у метафоричној тези - "вредиш онолико колико имаш", тј. за одређене особе веома стимулативан мотив посезања за нелегалним средствима и начинима прибављања статусне позиције у друштву.

Тиме се богатство, насупрот сиромаштву, као мотиву одржања егзистенције, јавља као узрочник профитерских интереса. Тежња за богаћењем код неких особа нема граница, ни у погледу времена, потреба ни у погледу обима, при чему се не бирају средства и начини за брзо стицање капитала, макар то морало да се изведе

најтежим облицима привредног и организованог криминала. У вези с тим, у литератури се сусрећу појмови *криминалног рентијерства* као метода и *криминалитета изобилља* као посебног криминалног феномена.

У вези с овим, треба нагласити да се криминалитет из сиромаштва и изобилља разликује по појавним облицима. У првом случају, преовладавају имовински деликти, а у другом привредног и организованог криминалитета (Ђукић, С., 2016:119).

Појавни облици криминалитета

У најопштијем смислу, криминалитет представља *скуп друштвених појава којима се угрожавају универзалне друштвене вредности, а које су као такве санкционисане кривичним правом*. Криминалитет је сложена друштвена појава детерминисана бројним чиниоцима везаним за субјект извршиоца, кривично дело и социјалну средину. Део криминологије, који се бави појавним облицима криминалитета, назива се криминална феноменологија. Ова дисциплина за предмет свог изучавања има криминалитет као друштвену појаву у чијој суштини стоји индивидуално и колективно деликвентно понашање. Тиме се у област криминалне феноменологије убрајају: просторна димензија, динамички аспект, односно временске варијације, различите манифестације у оквиру исте групе дела, структура, систематизација и класификација криминалних појава.

У *типолошким класификацијама* криминалног понашања у научној и у стручној литератури присутни су веома *различити приступи*. Неке поделе полазе од степена друштвене опасности кривичних дела, те њихове поделе на лакше и теже облике; други, од законских поглавља и врсте заштићених добара односно вредности; трећи, од категорије деликвената. Постоје и класификације према објекту кривичне радње, затим према начину извршења, према извршиоцима и слично. Свака од ових класификација има своје оправдање и недостатке. Не постоји идеална феноменолошка класификација, а да јој се не би могло приговорити. Из методолошких разлога у овом раду послужићемо се једним комбинованим критеријумом поделе криминалитета на:

1. деликте насиља,
2. **имовинске деликте**,
3. привредни криминалитет,
4. организовани криминалитет,
5. компјутерски криминалитет,
6. саобраћајну деликвенцију,
7. сексуалну деликвенцију,
8. политички криминалитет,
9. еколошку деликвенцију,
10. малолетничку деликвенцију и
11. рецидивизам.

У наредном делу рада посветићемо више пажње имовинским деликтима, као појавним облицима криминалитета.

Имовински деликти

Појам и врсте

Имовинским деликтима назива се она врста кривичних дела којима се угрожавају (противправно присвојена или оштећена) имовинска права грађана и других правних субјеката. Ови деликти спадају у врсту класичног криминалитета. По обиму чине најбројнију врсту кривичних дела, али истовремено и вид деликвенције где постоји највећи степен професионализације. После извршилаца кривичних дела силовања починиоци имовинских кривичних дела су у највећем проценту повратници, око 30% су рецидивисти.

Имовинске деликте према врсти можемо разврстати на класичне деликте; деликте с елементом физичког насиља; преварне деликте и деликте без мотива користољубља (Бошковић, М., Марковић, М., 2015:201).

Класични имовински деликти

У класичне имовинске деликте спадају све врсте крађа и други облици незаконитог присвајања туђе покретне или непокретне имовине.⁴ Најчешће крађе догађају се по трговинским објектима, у затвореним просторијама, саобраћајним средствима, а према начину извршења најбројније су тзв. џепне крађе. С обзиром на вредност, време и начин извршења, крађа може бити ситна, обична, тешка и разбојничка. *Извршиоци ових кривичних дела најчешће одузимају новац, оружје, вреднију техничку робу, возила, уметнине или драгоцености.*

Специфичним облицима крађа третирају се *кривична дела којима се угрожавају нека општа друштвена добра*, као што су шуме, дивљач и рибе, у виду њиховог незаконитог уништавања и прибављања материјалне користи (кривична дела *крађа шуме, незаконит лов и незаконит риболов*).

Најтежим и својеврсним обликом сматрају се *тешке крађе у спрези с организованим криминалитетом*, а посебно кривична дела крађа имовине велике вредности, као што су крађе возила и уметнина. Ова криминална делатност захтева много вештине и екстензивну криминалну структуру, али доноси и велики профит.⁵

Међу нај профитабилније форме криминалитета, без трошкова, а са великом добити, спадају крађа интелектуалне својине, уметничких и културних добара, која укључује и неовлашћено коришћење права аутора и извођача и штампарских права и права трговачког знака. Они представљају широко поље класичне криминалне делатности до делатности транснационалних криминалних форми организације. У

⁴ Имовинска кривична дела обухватају више од 50% од укупно почињених деликата у Србији и Црној Гори. Тако на пример, годишње се у Србији и Црној Гори изврши око 95.000 кривичних дела од којих на имовинске деликте отпада око 60.000.

⁵ Транснационална трговина украденим моторним возилима својствена је криминалним организацијама на свим континентима. Само у САД-у процењено је да се годишње извезе 300.000 украдених аутомобила, углавном бродским товарима који су усмерени према дестинацији земаља у развоју или земаља у транзицији. Тај број за западну Европу је много већи (с обзиром на то да већи део нелегалног транспорта у Европи иде друмским путевима).

савременим процесима глобализације активности организованих банди, које пљачкају културне просторе угрожена су сва културна и историјска добра која се понекад уништавају чак и динамитом и маљевима.⁶ Учестали облици комуникације људи између земаља са богатом прошлошћу и новонасталих земаља резултирају нелегалним трансфером националног блага из територија порекла у нове вештачке дестинације и тајним каналима завршавају у приватним колекцијама, музејима или галеријама⁷ (Бошковић, М., Марковић, М., 2015:203).

Имовински деликти физичког насиља

У деликте с елементима физичког насиља спадају најтежи облици ове врсте кривичних дела код којих су физичка сила и претња према жртви основ метода и средстава извршења деликта. Том врстом обухваћена су кривична дела, као што су *разбојништво, разбојничка крађа, изнуда и уцена*.

Разбојништва и разбојничке крађе су по својој структури сложена криминална активност која делом спада у имовинске (крађа), а делом у кривична дела класичног физичког насиља (принуда), те с обзиром на то поприма обележја обе врсте криминалитета, како у феноменолошком, тако и у етиолошком смислу и типологији извршилаца. Насиље код имовинских деликата користи се као средство принуде у одузимању имовине, одређених добара или ствари. Неретко се ови деликти врше у стицају и с другим најтежим видовима криминалитета, као што су силовања и убиства. Већина разбојништва врши се ноћу, близу половине на улици, а више од половине жртава разбојништва прођу с неком од телесних повреда. Обе појаве спадају у најтипичније облике професионалног криминалитета. Најчешћи објект њиховог напада јесу лична имовина грађана, а у најдрастичнијим случајевима објекти у којима се држе или чувају новчана средства, возила за превоз, мењачнице, банке, трговине, бензинске пумпе и слично (Ђукић, С., 2015:285).

Последњих година знатно је повећан број разбојништава који се испољава у проширеном избору начина и средстава принуде, али и учесталим разбојништвима с телесним повредама и смртним исходом. У вези с тим, уочава се феномен професионализма који је за разбојништва карактеристичнији од обичних крађа. Наиме, док су крађе као типичан деликт оскудице драстично опале у статистичким извештајима разбојништва задржавају константност из периода кризних економских стања. Разбојништва и разбојничке крађе данас одликују све чешћа употреба ватреног оружја као средства претње, све нижа старосна граница учинилаца и све чешће наношење тешких телесних повреда и лишавање живота жртава. Тиме разбојништва попримају облик најгрубљих видова гангстеризма са свим елементима саучесништва извршилаца, дрскости коришћења околности, лукавости у поступцима и сналажљивост учинилаца, како у организовању, тако и у непосредном извођењу разбојничког напада.

⁶ Процењено је да је само за дела фине уметности, утрошено четири и по милијарде америчких долара, односно да је месечно крадено 2.000 предмета, а међународна база података регистровала је чак 45.000 украдених предмета. Према: Мулер, Г. О. В: Транснационални криминал: дефиниције и концепти.

⁷ Margules, P. I: International Art Theft and the Illegal Import and Export of Cultural Property: A Study of Relevant Values, Legislation, and Solutions, Suffolk, Transnational Law Journal, Vol. 15 (1992), стр. 609-647.

На основу случајева из праксе западноевропских земаља, на једном међународном саветовању издиференциране су четири врсте разбојништва, тј. криминалитета с елементима насиља посебне врсте, и то: *препади на банке, на вредносне транспорте, на трговине, и препади на отвореним просторима*. Указано је на чињеницу да је разбојништво обележје урбаних подручја и да представља криминалитет насиља професионалног карактера, с многобројним облицима испољавања. Таква дела имају велики психолошки утицај на сигурност грађана.

У посебан облик разбојништва и разбојничких крађа убраја се *морска пиратерија*, за коју се сматрало да је реликт прошлости. Међутим, савремени гусари крстаре морима и океанима, ултрабрзим пловилима, с најсавременијом опремом за праћење и сателитско позиционирање. Узроци ове појаве су у великим вредностима прекоморских терета, драгоценостима путника и сефовима бродских простора и њиховој рањивости у неконтролисаним водама.

Поред разбојништва и разбојничких крађа у ову групу деликата спадају класични и савремени видови тзв. *рекетарства*, у кривично-правном смислу дела *изнуде и уцене*. Рекет је посебна врста криминалне ренте, облик професионалног криминалитета заснован на систему принуде и насиља. Постоји као развијен и уносан бизнис злочиначких удружења и својеврсна наплата "пореза" од власника приватног капитала, а ради "заштите" од других криминалних организација. Обавља се рекетирањем, тј. уценом, уз претњу одмаздом власницима капитала, члановима породице или материјалним средствима. Систем рекета најчешће обухвата угоститељске објекте, приватна предузећа, коцкарнице, јавне куће итд. Радња представља "утеривања дуга" у области професионалног криминалитета. Поступак наплате рекетом (у случају одбијања "добровољне заштите" уз накнаду), спроводи се сукцесивно. Рекеташи нуде разне видове заштите, нпр, неометано обављање послова, заштиту од осталих конкурената и, по потреби, њихово елиминисање, као и безбедност од напада осталих криминалних група и појединачног криминалног деловања.

Када се говори о рекету, најчешће се под тим подразумева наведени вид криминалне делатности (класични рекет). Код класичног рекета могуће су три ситуације. Код прве долази до обрачуна између појединаца или група због нерашчишћених имовинских односа, наплате преосталих дуговања из неког ранијег пословног односа, присутне конкуренције, одузимања муштерија, стварања нових позиција и слично. Друга ситуација представља класично извршење кривичног дела изнуде, где појединац или група, у намери да себи прибави противправну имовинску корист силом или озбиљном претњом принуди друго лице, које углавном поседује неки објект или другу имовину, да му преда одређену имовинску вредност. Трећа подразумева случајеве где поједине криминалне организације нуде наводну заштиту уз обавезу плаћања одређеног новчаног износа, од стране лица коме се нуди таква заштита, а оно је није тражило. Ако криминална организација која на овакав начин нуди заштиту појединим субјектима ужива делимичну или пасивну заштиту државе и њених органа или пак политичких странака које јој могу гарантовати одређене привилегије, онда се овај вид криминалне делатности може сматрати рекетом, као обликом организованог криминалитета, који ужива одговарајућу заштиту.

Преварни имовински деликти

Посебну врсту имовинских деликата чине кривична дела преварног карактера. Овим обликом имовинског криминалитета сматрају се кривична дела које учини извршилац прибављањем покретних ствари које су му поверене (кривично дело *утаје*) или прибављањем какве имовинске користи довођењем и одржавањем у заблуди (кривично дело *преваре*), те лажним приказивањем или прикривањем чињеница на основу којих се могу добити кредити, субвенције или друге погодности од институција или органа друштвене заједнице, као и злоупотребом овлашћења у погледу старања о имовини или заступања имовинских интереса (кривично дело *злоупотреба поверења*), те располагање (прикривање, примање, куповање, примање у залог) са стварима прибављеним кривичним делом (кривично дело *прикривања*).

Посебан облик представљају *професионалне преваре* лаковерних које врше разни видовњаци, пророци, врачаре, гатаре и остали тумачи људске неизвесности (несталих, болесних) у пословима надрилекарства, "прорицања судбина, отклањања магије и скидања чини". Страх, несигурност и сујеверје, створили су у готово свим друштвима у транзицији појачано интересовање за различите облике тумачења човековог животног пута и његовог "чишћења од урукљивости". За те потребе преваранти често отварају астролошке агенције за тумачење будућности, пружање интелектуалних услуга, преко којих стичу нелегална средства од лаковерних.

Остали облици

На крају, у имовинске деликте спадају и неки, који с изузетком од претходних немају *превасходно користољубиви мотив*, али се њима онемогућавају или оштећују одређена имовинска права других. У такве деликте спадају кривична дела: *одузимање туђе ствари, уништење и оштећење туђе ствари, неовлашћено коришћење туђе возила, противправно усељење и оштећење туђих права*.

Узроци имовинских деликата и типологија деликвената

Ма како имовински деликти различито изгледали, они су због природе мотива извршилаца (користољубље) сродни по субјективним узроцима. По појединим особеностима облика они су специфични, у комбинацији објективно субјективних елемената.

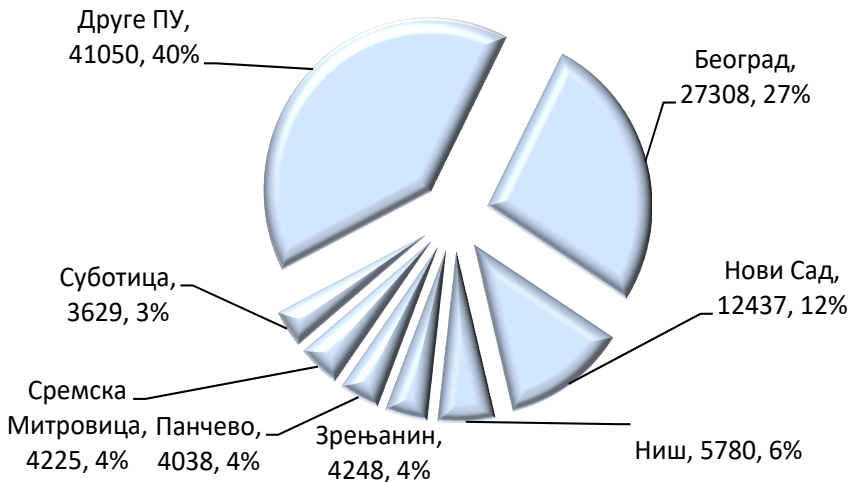
Крађе у структури имовинских дела преовладавају, а према врсти деликвената могу се сврстати у професионалне и непрофесионалне типове. Непрофесионалним се сматрају повремени и пролазни случајеви обесног или авантуристичког понашања малолетника у крађама на објектима са степеном мањег ризика, а професионалним типовима оне појаве које се врше континуирано (у поврату) и с користољубивим мотивом.

Кривична дела крађа, посебно ситних и обичних специфични су по два битна фактора утицаја. Један се односи на примереност појаве малолетничком узрасту и почецима стварања криминалне каријере, а други на фактор егзистенцијалне нужде, тј. оних чинилаца узрочности чију основу чини сиромаштво, беда и тзв. криминалитет оскудице.

Тешки облици крађа, као и кривична дела с елементима физичког насиља типични су видови професионалног криминалитета. Неретко се они могу наћи и у сложенијим формама саучесништва и обележјима организованог криминалитета. За разлику од претходних извршилаца њих одликује већи степен криминалне склоности. Извршавају их деликвенти с изграђеном криминалном каријером и претежно психопатском, агресивном и похлепном цртом личности. По социјалним обележјима у питању су млађе особе, нижег степена образовања и из породица с поремећеним односима или се налазе у неповољним социјалним условима⁸ (Бошковић, М., Марковић, М., 2015:207).

Анализа укупног броја кривичних дела класичног (општег) криминалитета на подручју Полицијске управе у Новом Саду

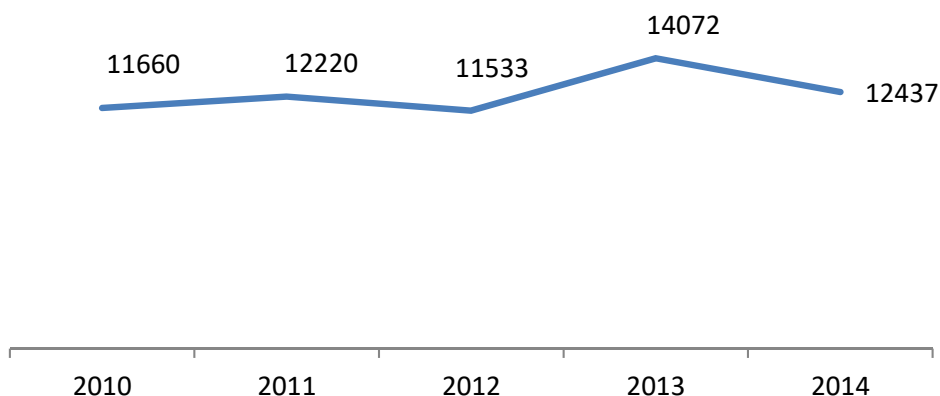
На основу статистичких података и по подацима МУП-а Републике Србије, на подручју Полицијске управе у Новом Саду, као друге по величини Полицијске управе у Републици Србији, у току 2014. године, извршено је укупно око 12.440 кривичних дела, што чини око 12% свих дела евидентираних у Републици Србији, тако да се та безбедносна проблематика, по сложености, сврстава на друго место, одмах иза Београда, на чијем подручју је извршено око 26,6% свих кривичних дела у Републици Србији.

Слика 1 – Укупан број кривичних дела по Полицијским управама у 2014. години (Извор: аутор)

⁸ У укупној структури 70% разбојништва чине пунолетна лица, 25% старији и око 5% млађи малолетници.

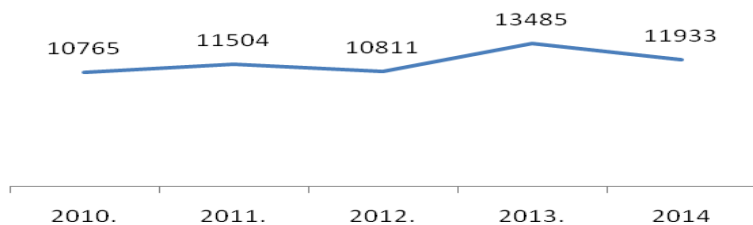
Анализирајући укупан број кривичних дела у 2014. години, као и статистичке податке и тренд кретања укупног броја кривичних дела у протеклих пет година, дајемо графички преглед на следећој слици.

Слика 2 – Укупан број кривичних дела за период од 2010. до 2014. године
(Извор: аутор)

У области класичног (општег) криминалитета, на подручју Полицијске управе у Новом Саду, као друге по величини Полицијске управе у Републици Србији, у 2014. години, евидентирано је укупно 11.933 кривичних дела, односно за око 12% мање него 2013. године (13.485).

Анализирајући укупан број кривичних дела класичног (општег) криминалитета у 2014. години, као и тренд кретања кривичних дела класичног (општег) криминалитета у протеклих пет година, дајемо графички преглед на следећој слици.

Слика 3 – Укупан број кривичних дела класичног (општег) криминалитета за период од 2010. до 2014. године
(Извор: аутор)

Анализирајући наведени број кривичних дела по периодима, уочљиво је да је највеће смањење забележено у групи кривичних дела против имовине, за 1.564 дела, па је њихов број директно утицао на укупно смањење броја кривичних дела.

Због извршених кривичних дела класичног (општег) криминалитета надлежним јавним тужилаштвима пријављено је 4.734 лица, од којих је за 98 лица примењена мера задржавања.

Од укупног броја пријављених лица за дела општег криминалитета, малолетници чине 10,3% или 488 лица млађих од 18 година. Процент учешћа кривичних дела, која изврше малолетници, у укупном броју кривичних дела општег криминалитета, евидентираних у 2014. години, а чији су извршиоци пријављени надлежним тужилаштвима, је око 12% или 856 кривичних дела.

Анализирајући појавне облике криминалитета, малолетници су у 2014. години, најчешће извршиоци имовинских деликата, и то:

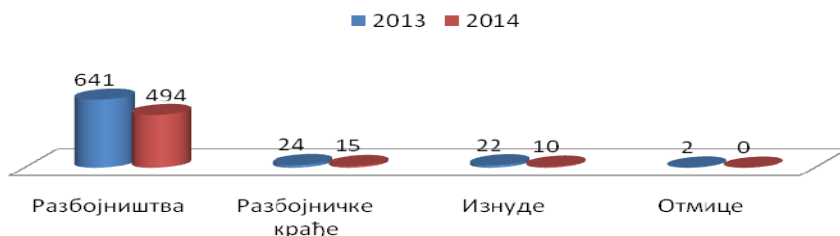
- разбојништава, са учешћем у око 45%,
- тешких крађа, са учешћем у преко 21 % и
- крађа, са учешћем у око 12,5%,

односно у овим кривичним делима која су евидентирана у 2014. години, а чији су извршиоци пријављени надлежним тужилаштвима.

Од укупног броја кривичних дела класичног (општег) криминалитета, најбројнија су кривична дела против имовине која чине око 72% укупног броја дела општег криминалитета, међу којима су нај заступљеније тешке крађе и крађе.

Анализирајући број имовинских кривичних дела са елементима насиља извршених у 2014. години, уочљиво је да је он смањен за око 25% у односу на 2013. годину (519:689), што је видљиво на следећем графикону.

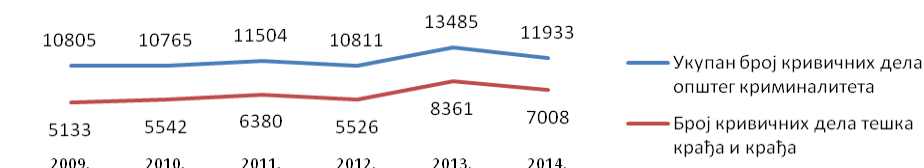
Имовински деликти са елементима насиља, 2013/2014. година

Из напред наведеног графикона је видљиво да највећи број кривичних дела са елементима насиља чине разбојништва, којих је евидентирано за 147 дела мање него 2013. године. На мети разбојника су, најчешће, мини маркети, самосталне трговинске радње, трафике, као и грађани на улици. Осим тога, у току 2014. године, евидентирано је и 15 разбојничких крађа. Такође, у 2014. години, евидентирано је 10 изнуда, односно мањи број него 2013. године (22).

Од укупног броја кривичних дела против имовине, нај заступљеније су тешке крађе и крађе, са учешћем око 82% у овим деликтима и са око 59% у свим кривичним делима класичног (општег) криминалитета, у 2014. години. Овај однос види се и на наредном графикону, у протеклих пет година.

Однос броја кривичних дела општег криминалитета и
укупног броја тешких крађа и крађа
2010-2014. година

На графикону је видљиво да је број кривичних дела тешких крађа забележио смањење за око 22% у односу на 2013. годину (3.353:4.273). Број кривичних дела крађа, такође, је забележио смањење за око 11%, у односу на 2013. годину.

Закључак

Криминалитет, у најопштијем смислу, представља скуп друштвених појава којима се угрожавају универзалне друштвене вредности, а које су као такве санкциониране кривичним правом. Криминалитет је сложена друштвена појава детерминисана бројним чиниоцима везаним за субјект извршиоца, кривично дело и социјалну средину. Део криминологије, који се бави појавним облицима криминалитета, назива се криминална феноменологија. Ова дисциплина за предмет свог изучавања има криминалитет као друштвену појаву у чијој суштини стоји индивидуално и колективно деликвентно понашање.

Имовинским деликтима назива се она врста кривичних дела којима се угрожавају (противправно присвојена или оштећена) имовинска права грађана и других правних субјеката. Ови деликти спадају у врсту класичног криминалитета. По обиму чине најбројнију врсту кривичних дела, али истовремено и вид деликвенције где постоји највећи степен професионализације. После извршилаца кривичних дела силовања починиоци имовинских кривичних дела су у највећем проценту повратници, око 30% су рецидивисти. Имовинске деликте према врсти можемо разврстати на класичне деликте; деликте с елементом физичког насиља; преварне деликте и деликте без мотива користољубља.

Детерминизам је, у основи, схватање да је све што постоји подвргнуто законима узрочности, односно повезано узрочно-последичним везама. У криминологији детерминизмом се сматра условни ред објективних и субјективних фактора који проузрокују деликвентно понашање човека. С тим у вези, у истраживању криминалних појава нужно је утврдити законитост утицаја, каузалитет веза у сплету различитих фактора и диференцијација по снази, посредности и непосредности, те условљености криминалног понашања.

Узрочност је једна од веза криминалитета и других социјалних појава, али не и једина. Криминалитет је сложена појава да би се могла објаснити само узроком и последицом. Између тих двају елемената постоји читав низ утицајних околности које називамо криминогеним условима, као чиниоци генерисања структуралне особе-

ности појаве. Једни од њих су услови, друштвено стање или индивидуално својство које омогућава да се нека појава искаже у одређеној форми, месту, времену или квалитету.

Узроци и услови су одлучујући чиниоци утицаја, нужни за настанак појаве. Међутим, за изазвану појаву потребан је и додатни фактор – повод. Поводи су додатни услов за настанак последице. То су оне чињенице које, при постојању узрока и услова, чине подстицај (додатни стимуланс) за одлуку. Најчешће зависе од личности извршиоца, његових склоности ка вршењу кривичних дела, емоционалне зрелости, психичког стања и структуре личности. Поводи могу бити веома разноврсни, а то су, у суштини, сви они тренутни мотиви у одлуци да се изврши кривично дело.

Литература

- [1] Војин Димитријевић, *Тероризам*, Радничка стања, Београд, 1982.
- [2] Von Hentig, *Crimes, Causes and Conditions*, 1947.
- [3] Von Hentig, *The criminal and his victim*, New Haven, 1948.
- [4] Ђорђе Игњатовић, *Криминологија*, Номос, Београд, 1998.
- [5] Жарко Јашовић, *Криминологија малолетничког преступништва*, Институт за криминологија и социолошка истраживања, Београд, 1991.
- [6] Живојин Алексић и Милан Шкулић, *Криминалистика*, Правни факултет – Центар за публикације и Досије, Београд, 1997.
- [7] Живојин Алексић и Милан Шкулић, *Криминалистика*, Правни факултет – Центар за публикације и Досије, Београд, 2002.
- [8] Звонимир Шепаровић, *Криминологија и социјална патологија*, Правни факултет, Загреб, 1981.
- [9] Kinberg, O., Criminologie et psychanalyse, *Bulletin de la Societe internationale de criminologie*, 1952.
- [10] Мило Бошковић, *Криминолошки лексикон*, Матица српска, Нови Сад, 1999.
- [11] Мило Бошковић и Милош Марковић, *Криминологија са елементима виктимологије*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2015.
- [12] Мило Бошковић, *Социјална патологија*, Правни факултет, Нови Сад, 2007.
- [13] Margules, P. I.: „International Art Theft and the Illegal Import and Export of Cultural Property: A Study of Relevant Values, Legislation, and Solutions“, *Suffolk Transnational Law Journal*, том 15 (1992).
- [14] Станимир Ђукић, *Узроци, појавни облици и економске последице корупције у Србији – компаративна анализа код развијених земаља и земаља у транзицији*, (докторска дисертација, Универзитет EDUCONS, Факултет пословне економије, 2015).
- [15] Станимир Ђукић, „Анализа кривичних дела привредног криминалитета и деликти корупције у привреди“, *Војно дело*, Вол. 67, број 5, 2016.
- [16] Станимир Ђукић, „Последице организованог криминалитета по националну безбедност“, *Војно дело*, Вол. 67, број 7, 2016.